

А. І. Берlach, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-0986-4764

Н. А. Литвин, докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-4199-1413

І. А. Мацелюх, докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-3706-6428

ГЕНДЕРНИЙ ПАРИТЕТ В ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено комплексному нормативно-правовому та історико-компаративному аналізу зародження, становлення та розвитку ідей гендерного паритету в системі публічної служби як на території сучасної України, так й інших країн світу. Дослідження зорієнтоване на аналізі механізмів забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок у сфері державної служби, органів місцевого самоврядування, судової системи, органів прокуратури, збройних сил тощо. Фокус статті зосереджений на дослідженні та опису вектору трансформації юридичного та фактичного статусу жінки в Україні та світі в період з XIX століття і донині, який характеризується переходом від стереотипних уявлень про розподіл ролей між чоловіками та жінками до панування ідей рівних прав та можливостей.

Автором було проаналізовано генезу зародження сучасних ідей про паритетність чоловіків та жінок в системі публічної служби. Встановлено, що витоки таких уявлень доцільно починаючи з XIX століття. Автором опрацьовано матеріали українських та іноземних дослідників, нормативно-правові акти національного законодавства та акти інших держав, проаналізовано доктрини та суспільно-культурні основи уявлень про роль чоловіків та жінок у тогочасних та сучасних суспільствах. Виділено та наголошено на особливостях української гендерної традиції, її відмінності від інших країн а також її вплив на формування сучасної національної гендерної політики в системі публічної служби.

Автором здійснено прогнозування трьох основних потенційних векторів розвитку світової та національної гендерної політики у сфері публічної служби а також припущено їхній вплив на законодавство. Наголошено, що первинним суб'єктом, якого можна вважати рушієм прогресу в сфері гендерного паритету, доцільно вважати саме громадянське суспільство та найбільш активні громадські та активістські формування.

Ключові слова: публічна служба, службове право, державна служба, гендерний паритет, гендерна політика, забезпечення прав і можливостей жінок і чоловіків, законодавство.

A. I. Berlach, N. A. Lytvyn, I. A. Matseliukh. Gender parity in public service: retrospective and paths for development

The article is devoted to a comprehensive normative-legal and historical-comparative analysis of the emergence, formation and development of ideas of gender parity in the public service system both in the territory of modern Ukraine and other countries of the world. The research is focused on the analysis of mechanisms for ensuring equal rights and opportunities for men and women in the civil service, local government bodies, the judicial system, prosecutor's offices, the armed forces, etc. The focus of the article is on the study and description of the vector of transformation of the legal and actual status of women in Ukraine and the world in the period from the 19th century to the present day, which is characterized by the transition from stereotypical ideas about the distribution of roles between men and women to the dominance of ideas of equal rights and opportunities.

© А. І. Берlach, Н. А. Литвин, І. А. Мацелюх, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The author analyzed the genesis of the emergence of modern ideas about the parity of men and women in the public service system. It was established that the origins of such ideas are expediently starting from the 19th century. The author has reviewed materials from Ukrainian and foreign researchers, regulatory legal acts of national legislation and acts of other states, analyzed doctrines and socio-cultural foundations of ideas about the role of men and women in contemporary and modern societies. The features of the Ukrainian gender tradition, its differences from other countries, and its influence on the formation of modern national gender policy in the public service system are highlighted and emphasized.

The author has predicted three main potential vectors of development of world and national gender policy in the public service sector and has also assumed their influence on legislation. It is emphasized that the primary subject that can be considered the driver of progress in the field of gender parity is civil society and the most active public and activist formations.

Key words: public service, civil service law, public service, gender parity, gender policy, ensuring the rights and opportunities of women and men, legislation.

Вступ. Питання забезпечення гендерного паритету у системі публічної служби є однією з найбільш складних та обговорюваних проблем сучасності. Одвічна дилема співвідношення статусу та ролі чоловіка та жінки у суспільстві все ще залишається до кінця нерозкритою. Помилкове уявлення про гендерну рівність як абсолютну ідентичність, математичне співвідношення “50 на 50” або номінальну тотожність вже перестало бути єдиною точкою зору, яку довгі роки популяризували в суспільстві. Гендерний паритет як елемент національної політики розвиненої демократичної держави є складним та комплексним феноменом, який покликаний забезпечити справедливе нормативне врегулювання відповідних суспільних відносин. Він охоплює глибинні правові механізми забезпечення рівного правового статусу, доступу до ресурсів, можливості участі у політичному житті держави та прийнятті рішень на всіх рівнях.

Актуальність дослідження. В умовах європейської інтеграції України постала об’єктивна необхідність у приведенні національного законодавства у відповідність до європейських стандартів. Більше того, існує потреба у реальному покращенні стану гендерної політики в нашій державі, оскільки вона довгий час перебувала під фактичною, правовою та культурною окупацією країни-сусіда, що оскверняла одвічні українські високоморальні стандарти поваги до осіб обох статей, що беруть свій початок ще з часів Русі. Більше того, повномасштабне вторгнення все тієї ж країни вкотре зацентувало увагу на ряді гендерних питань та професійності публічної служби (яка без дотримання принципу недопущення дискримінації не може бути досягнутою). Війна вкотре заактуалізувала питання залучення жіночого кадрового потенціалу для забезпечення національної стійкості та майбутнього повоєнного відновлення. Всі вищенаведені аспекти вказують на необхідність оперативного наукового опрацювання, аналізу та осмислення поточного стану гендерного паритету у системі публічної служби.

Стан наукового дослідження. Вивченню питання гендерного паритету загалом та в системі публічної служби, його зародження, становища та розвитку були присвячені наукові роботи таких науковців як І.А. Мацелюх, Н.А. Литвин, О.С. Проневич, В. Крупина, В.В. Черняхівська, А.А. Грибовська, І.О. Грицай, Т.О. Марценюк, А. Лінтведт, Е. Ломбарло, Л. Хант, К. Роуз, М. Картрайд та інших вітчизняних та іноземних науковців.

Метою статті є проведення комплексного ретроспективного аналізу генези формування сучасних ідей про гендерний паритет в системі публічної служби України та світу (XIX–XXI ст.), порівняння вітчизняного та іноземного досвіду у відповідні часові проміжки та визначення потенційних векторів подальшого розвитку цієї сфери в умовах сучасності.

Виклад основного матеріалу. Гендерна рівність – це, перш за все, право людини та громадянина на справедливість. Вона означає, що жінки та чоловіки всіх класів, рас, релігійної приналежності тощо мають можливість брати участь у житті держави як рівні. Кожен із них має рівний доступ до ресурсів, прав та можливостей здійснювати вплив на політичну, культурну та інші сфери життя держави. У правовій площині гендерний паритет визначається як стан, за якого жінки і чоловіки мають однаковий юридичний статус та рівні можливості для його реалізації [1].

Первинні ідеї недопущення гендерної дискримінації та забезпечення рівних прав та можливостей для представників обох статей можна прослідкувати ще із найдавніших часів. В той же час важко говорити про гендерний паритет в публічній службі в той період, коли ще не були сформовані відповідні органи та структури у їх сучасному вигляді.

Можливість стати частиною публічної служби напряму асоціюється із пасивним виборчим правом, яке відноситься до так званих політичних прав. Ці уявлення почали формуватися протягом сімнадцятого та вісімнадцятого століття. Ключовою стала ідея того, що люди повинні мати певний вплив на державну політику а також прямо або опосередковано визначати долю країни, в якій проживають [2]. Це давало можливість простим громадянам бути ближчими до процесів управління.

Протягом усього дев’ятнадцятого століття жінки відігравали значну роль у боротьбі за політичні права. Тогочасні жінки досягли лише обмеженого прогресу в управлінні власними справами і не мали права голосу [3]. Історично склалося так, що в деяких державах дозволяли певним категоріям жінок мати активне виборче право, але першою незалежною, самоврядною країною, яка надала таке право всім жінкам-громадянам, була Нова Зеландія у 1893 році [4].

Через існування описаних вище несправедливих умов все у цьому ж дев'ятнадцятому столітті почав діяльність суфражистський рух, який своїм основним завданням поставив вивести жінок із тіні та дати їм можливість стати частиною системи публічної служби. Закономірно, що первинною метою цього руху стало забезпечення рівного виборчого права для представників обох статей. Суфражисти були особливо активними у Великій Британії, Сполучених Штатах та Австралії. Як результат, у 1894 році жінки Південної Австралії отримали право голосу. Зі створенням федеративної країни Австралія, Закон про виборче право Співдружності 1902 року дозволив жінкам, які не належать до корінних народів, у всіх штатах голосувати та висувати свою кандидатуру на федеральних виборах. На наступних федеральних виборах чотири жінки балотувалися кандидатками. Минуло майже 20 років, перш ніж було обрано першу жінку до національного парламенту [4].

Отже, діяльність суфражистів мала відчутний вплив на становлення ідей гендерного паритету в системі публічної служби.

Приблизно в той же час території сучасної України вже довгий час перебували під окупацією російської імперії. Через вплив російської правової культури, жінки були відмежовані від доступу до публічної служби. Дослідники стверджують, що російська імперська культура характеризувалася крайнім патріархатом. Окремі акти тогочасного законодавства позбавляли жінок громадянської ідентичності. Шлюб вважався основною «кар'єрою» жінки, а отже і уявлення про її місце в системі публічної служби було переважно відсутнім [5].

В той же час на території імперії мали місце окремі спроби жінок боротися за свої права. Важливо, що це не був масовий рух інтелігенції, а лише незначні локальні активності. Ці течії навіть не мали спільного погляду на цілі своєї боротьби та методи її досягнення. Закономірно, що рух за рівні права чоловіків та жінок в російській імперії не мав відчутного успіху [6].

В моменти, коли українська державність мала автономію і могла визначати власний вектор розвитку, можна помітити елементи запровадження норм, які надавали жінкам можливість брати участь у житті країни. До прикладу, Конституція Української Народної Республіки від 29.04.1918 прямо стверджує, що «Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає», а «Активне і пасивне право участі у виборах, як до законодавчих органів УНР, так і до всіх виборчих органів місцевого і громадянського самоврядування, мають всі громадяне УНР» [7].

В той же час більшовицька окупація почала набирати свої оберти і говорити про реалізацію української автентичної правової гендерної культури стало неможливо. Відсутність демократичних підвалин нової радянської держави створили умови лише для фіктивного показника залученості жінок до системи публічної служби. Радянська влада та її законодавство стверджувало, що дискримінація за ознакою статі була подолана. До прикладу, Конституції УРСР 1937 року стверджувала, що «жінці в УРСР надаються рівні права з чоловіком в усіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя» [8]. Основний закон УРСР 1978 року також декларував рівноправ'я громадян перед законом незалежно від статі, а стаття 33 окремо наголошувала на тому, що «жінка і чоловік мають в Українській РСР рівні права», акцентуючи на наданні жінкам можливості для самореалізації нарівні з чоловіками та створенні умов для поєднання праці з материнством [9]. При цьому де-факто серед керівництва центральних, регіональних та місцевих партійних і радянських органів влади в УРСР жінок було мало. Вони займали меншість перших посад у партійних і державних органах влади, а подекуди були там взагалі відсутні. Одвічна російська культура нікуди не зникла, тому жінки не розглядалися повноцінними кандидатками на посади в системі публічної служби через глибокі патріархальні уявлення [10].

На відміну від фіктивного радянського підходу до врегулювання питання гендерного паритету в публічній службі, Європа почала впровадження активних і дієвих правових заходів. До прикладу, 4 листопада 1950 року було підписано Європейська конвенція з прав людини, яка забороняє будь-яку дискримінацію за різними ознаками, включаючи стать, 28 вересня 1967 року було прийнято Резолюцію 356 Консультативної асамблеї про політичне, соціальне та громадянське становище жінок у Європі, 9 жовтня 1975 року - Резолюцію 606 про політичні права та становище жінок. У 1985 році було прийнято Рекомендацію 1008 щодо жінок у політиці, 4 березня 1986 року - Страсбурзьку декларацію про рівність між жінками та чоловіками в політичному та громадському житті [11]. Європейська спільнота активно розбудовувала дієву гендерну політику, яка принесло свої плоди. Результати таких законодавчих дій можна спостерігати і сьогодні.

На сьогоднішній день Україна впевнено стоїть на шляху до дієвих та ефективних змін, які наближають її до високих європейських стандартів. Наша держава поступово відмовляється від російської та радянської спадщини, яка століттями пропагувала де-факто дискримінаційну гендерну політику. Зараз Україна активно імплементує норми європейського законодавства, що має забезпечити якісну та ефективну національну політику у системі публічної служби.

Окрім погляду у минуле, яке показує різні шляхи становлення та розвитку ідей гендерного паритету в публічній службі, важливо також і спрогнозувати потенційні шляхи розвитку цих уявлень, адже це дозволить швидше адаптуватися під зміни.

В умовах сучасності, коли політичний устрій у більшості країн не є постійним та стабільним, а державна політика може розвернутися на 180 градусів після чергових парламентських чи президентських виборів, а позиції активної ліберальної громадськості перестають бути рушієм правових змін, доцільно розглянути три потенційні сценарії.

Найбільш вірогідною є ситуація, коли розвиток ідей гендерного паритету на найближчі пару десятиліть залишиться майже незмінним. Нормативно-правова база наповниться нормами, які будуть деталізувати сучасні уявлення про справедливе.

Менш вірогідним є сценарій, при якому ліберальні суспільні рухи зменшать свою активність, що може призвести до повернення окремих консервативних ідей. Це може знайти своє відображення і на законодавстві, в особливості щодо питань, які стосуються дискусійних тем, серед яких є і гендерне представництво чоловіків та жінок у публічній службі. Залишається базові уявлення про рівність, але ідеї позитивних дій можуть відійти на другий план або взагалі перестати застосовуватись. При цьому саме законодавство деградувати не буде, адже від первинних принципів рівності ніхто не відмовиться.

Найменш вірогідним є сценарій, при якому ми будемо свідками бурхливого розвитку ідей гендерного паритету в публічній службі, адже абсолютна більшість країн вже пережили його. Ті ж самі принципи недопущення дискримінації за ознакою статі не дозволять окремим радикальним ідеям, які іноді можна почути від певних представників публічної служби, втілитися в життя.

Висновки. Аналіз розвитку ідей гендерного паритету в публічній службі дозволяє зробити висновок, що правовий прогрес у цій сфері є незворотним, але не лінійним. ХІХ століття заклало фундамент розвитку ідей про роль чоловіків та жінок у системі публічної служби окремих країн. В той час як певні держави впроваджували реальні законодавчі зміни в сфері гендерного паритету та практично реалізовували їх, інші залишалися глибоко патріархальними. В умовах сучасності найбільш вірогідним є сценарій подальшого поміркованого розвитку ідей про гендерний паритет, які вже знайшли своє закріплення в національному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Gender equality. UNFPA. URL: <https://esaro.unfpa.org/en/topics/gender-equality> (дата звернення: 15.01.2026).
2. The evolution of human rights. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/compass/the-evolution-of-human-rights>
3. What methods did the Suffragettes use to gain the vote?. The National Archives. URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/what-methods-did-the-suffragettes-use-to-gain-the-vote/>
4. Women's suffrage | National Library of Australia. National Library of Australia. URL: <https://www.library.gov.au/learn/digital-classroom/feminism-australia/womens-suffrage>
5. Chavalier J. Women in 19th century Russia. Medium. URL: <https://juliettech.medium.com/women-in-19th-century-russia-c70eca8ef68e>
6. The fight for power: historical women's movements of Russia and Great Britain in comparison. PMC. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10694428/>
7. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) : Іст. док. Держ. утворень на території України (1917-1920) від 29.04.1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text>
8. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : від 30.01.1937 : станом на 7 трав. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001/ed19370130#Text
9. Конституція (Основний Закон) України : від 20.04.1978 № 888-IX : станом на 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420#Text>
10. Крупина В. Жінки на керівних посадах в УРСР (1945–1991). REESOURCES. URL: <https://edu.lvivcenter.org/modules/women-in-leadership-positions-in-ussr-1945-1991/>
11. Sineau M. Genderware – the Council of Europe and the participation of women in political life. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/activities/key-texts/03_summaries_of_all_publications/Genderware_en.pdf

Дата надходження статті: 21.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025